MỘT SỐ ĐẶC ĐIỂM VỀ NHẬN THỨC CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN PHẠM TỘI Ở THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH

Nguyễn Hải Lâm

Trường Đại học Cảnh sát nhân dân thành phố Hồ Chí Minh.

1. Vài nét về thực trạng phạm tội ở người chưa thành niên tại thành phố Hồ Chí Minh

Thành phố Hồ Chí Minh (TPHCM) là một trung tâm kinh tế năng động, đi đầu cả nước về sự phát triển kinh tế, văn hoá xã hội. Đây là một địa bàn trọng yếu, có vị trí chiến lược về an ninh quốc phòng. Cùng với quá trình hội nhập, thành phố đã có một quá trình phát triển mạnh mẽ trong nhiều lĩnh vực của đời sống xã hội. Tuy nhiên, TPHCM cũng đang đứng trước nhiều khó khăn và thách thức cả về kinh tế, văn hoá, xã hội do sự tác động nhiều yếu tố khác nhau trong quá trình phát triển. Tình hình về an ninh trật tự đang là vấn đề hết sức phức tạp, các vụ phạm pháp hình sự hàng năm đang ở mức cao nhất cả nước.

Đặc biệt, tình trạng phạm tội do người chưa thành niên thực hiện đang có chiều hướng gia tăng cả về tính chất, mức độ nguy hiểm cũng như về phương thức thủ đoạn. Theo báo cáo của Phòng Cảnh sát điều tra (CSĐT) tội phạm về trật tự xã hội (TTXH) Công an TPHCM, nếu năm 2004 thành phố có 158 băng nhóm người chưa thành niên phạm tội hình sự với 612 đối tượng, thì năm 2008 có 167 băng nhóm với 708 đối tượng. Có thể nói người chưa thành niên có những hành vi phạm tội đa dạng, chiếm hầu hết các tội danh hình sự nói chung. Điều đặc biệt lưu ý là trong số các tội danh do các em gây ra hiện nay, có những loại tội mà trước đó trẻ em không gây ra, hoặc ít có thì nay lại xuất hiện nhiều như: phạm tội buôn bán ma tuý, lừa đảo. Người chưa thành niên đã có thể phạm những tội mà trước kia chỉ có người lớn thực hiện. Mức độ phạm tội ngày càng nguy hiểm bởi phương thức thủ đoạn phạm tội đa dạng hơn, hậu quả gây ra cho xã hội ngày càng lớn hơn. Cũng theo báo cáo của Phòng CSĐT tội phạm về TTXH Công an TPHCM, từ năm 2004 đến năm 2008 toàn thành phố đã xảy ra 34.344 vụ án hình sự, trung bình mỗi năm xảy ra gần 6868,8 vụ án hình sự các loại. Trong đó trung bình có 1247 người chưa thành niên phạm tội, chiếm 23,1% so với tổng số đối tượng phạm pháp hình sự trung bình hằng năm là 5390 đối tượng. Trong tổng số 7.691 vụ phạm tội về trật tự xã hội do nhóm người chưa thành niên thực hiện thì giết người 191 vụ (chiếm 2,48%), cướp tài sản 591 vụ (chiếm 7,68%), cưỡng đoạt tài sản 99 vụ (chiếm 1,28%), trộm cắp tài sản 3.043 vụ (chiếm 39,56%), cướp giật tài sản 2.228 vụ (chiếm 28,97%), gây rối trật tự công cộng 477 vụ (chiếm 6,2%)... Đây

là vấn đề tác động rất lớn đến tình hình an ninh trật tự, ảnh hưởng đến sự phát triển tương lai của thành phố.

2. Một số đặc điểm về nhận thức của người chưa thành niên phạm tội ở thành phố Hồ Chí Minh

Quá trình nghiên cứu người chưa thành niên phạm tội cho thấy có nhiều đặc điểm tâm lý có ảnh hưởng đến hành vi phạm tội của người chưa thành niên, trong đó những đặc điểm về nhận thức có những nét đặc trưng khiến cho người chưa thành niên đi đến lựa chọn việc thực hiện hành vi phạm tội.

Trước hết, chúng ta cần tìm hiểu về trình độ học vấn để có thể hiểu thêm về mức độ nhận thức của người chưa thành niên phạm tội. Theo Báo cáo sơ kết công tác thực hiện Đề án 4 chương trình quốc gia phòng chống tội phạm của lực lượng CSĐT tội phạm về TTXH Công an TPHCM từ năm 2004 đến năm 2008, trong số 6.325 đối tượng người chưa thành niên có những hành vi vi phạm pháp luật thì có đến 412 đối tượng không biết chữ, chiếm tỉ lệ 6,51%, trình độ tiểu học có 1.502 đối tượng, chiếm tỉ lệ 23,74%, trình độ phổ thông cơ sở có 2.666 đối tượng, chiếm tỉ lệ 42,15%, phổ thông trung học có 1.745 đối tượng, chiếm tỉ lệ 27,59% và đặc biệt có đến 2.743 đối tượng đã nghỉ học, chiếm tỷ lệ 43,37%. Như vậy, có thể thấy đa số người chưa thành niên có những hành vi vi phạm pháp luật đều có trình độ học vấn dưới trung học cơ sở, chiếm 72,4%. Qua đây cũng có thể thấy, đa số các em do bị thất học, nhận thức về xã hội chưa nhiều mà phải sớm bươn chải trong cuộc sống nên nhiều em đã bị sa ngã, không giữ được mình nên cuối cùng đi vào con đường phạm tội. Nếu được tiếp tục đến trường, nguy cơ phạm tội sẽ được hạn chế phần nào. Tuy nhiên, chương trình học hiện nay quá nặng, nhất là đối với những học sinh học lực trung bình, yếu nhưng lại không có khả năng đi học thêm. Không theo kịp bạn bè, các em dễ nản chí rồi dần nghỉ học. Trong khi đó, gia đình lại thiếu động viên, đôi khi cũng do không trang trải nổi chi phí học hành, họ buông xuôi. Nghỉ học trong khi những công việc dành cho lứa tuổi này không nhiều, với thời gian rảnh rỗi các em bắt đầu kết bè, kết bạn với những đối tượng bên ngoài xã hội, từ đó các em dễ bị tiêm nhiễm những thói hư tật xấu, dễ dàng có những hành vi vi phạm các chuẩn mực xã hội. Những hành vi vi phạm về chuẩn mực xã hội, trong đó có hành vi phạm tội ở người chưa thành niên thường xuất phát từ nhiều nguyên nhân, nhưng về mặt chủ quan chủ yếu do những thiếu sót, hạn chế trong nhận thức về chuẩn mực xã hội, trong đó có chuẩn mực về pháp luật.

Mức độ nhận thức về pháp luật ở người chưa thành niên phạm tội còn nhiều hạn chế. Có thể thấy các em không biết một số chuẩn mực pháp luật do thiếu thông tin hoặc không được giáo dục đầy đủ; hoặc các em không chấp nhận một số chuẩn mực pháp luật vì cảm thấy xa lạ với niềm tin và kinh nghiệm của mình; hoặc các em có biểu hiện coi thường, bất chấp một số chuẩn mực pháp luật, tự đặt cho mình những quy tắc trái với chuẩn mực chung, hoặc các em lại hiểu sai một số chuẩn mực pháp luật đang tồn tại bởi được giáo dục không đến nơi đến chốn dẫn tới việc tiếp nhận một cách méo mó, phiến diện và thiên lệch. Nhiều trường hợp thực hiện hành vi nhưng không biết đó là hành vi phạm tội hoặc nghĩ là hành vi của mình chưa đến mức bị cơ quan công an bắt giữ. Các đối tượng này không có sự chuẩn bị trước mà là hành vi phạm tội thường xảy ra nối tiếp ngay sau khi có sự mâu thuẫn phát sinh giữa đối tượng và nạn nhân. Hoặc trong quá trình chơi chung với nhau mới nảy sinh ý định

phạm tội khi gặp điều kiện, hoàn cảnh thuận lợi thì các đối tượng người chưa thành niên thường bàn nhau thực hiện hành vi phạm tội. Hoặc các đối tượng trong băng nhóm có quan hệ từ trước (cùng chung sở thích "đua xe", chơi game online) đến khi cần tiền thì nảy sinh ý định phạm tội và thực hiện hành vi phạm tội. Hoặc những đối tượng là bạn bè cùng đi chơi với nhau, khi gặp điều kiện làm phát sinh mâu thuẫn với các nhóm khác thì sẵn sàng sử dụng vũ lực để giải quyết. Ngày 10-8-2007, Toà án Nhân dân TPHCM đưa ra xét xử vụ "phá hủy công trình, phương tiện quan trọng về an ninh quốc gia". Trong 4 bị cáo, có 3 người chưa thành niên (tuổi từ 15 đến 17) và thuộc thành phần lao động nghèo. Lần lượt hỏi từng bị cáo về lý do đi cắt trộm dây điện, Hội đồng xét xử đều nhận được câu trả lời: "Cắt để bán ve chai lấy tiền chơi game". Hỏi : "Có biết cắt trộm dây điện đang vận hành là phạm tội phá hủy công trình an ninh quốc gia, có thể lãnh án chung thân hoặc tử hình không?", cả ba run sợ nói: "Dạ không. Bị cáo nghĩ là cắt dây điện để lấy dây đồng bán...". Đa số các em khi được hỏi về độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự đều trả lời là 18 tuổi mà không hề biết rằng từ 16 tuổi trở đi phải chịu trách nhiệm hình sự đối với tất cả mọi hành vi phạm tội của mình, từ 14 đến dưới 16 tuổi đã phải chịu trách nhiệm hình sự về hành vi phạm tội rất nghiêm trọng do cố ý và phạm tội đặc biệt nghiêm trọng. Có thể nhận thấy, giáo dục pháp luật chưa đưa vào học đường nên hiểu biết pháp luật của người chưa thành niên rất hạn chế. Mặt khác, các em lại chưa ý thức được sự cần thiết phải tuân thủ chuẩn mực pháp luật, chưa thấy được vai trò của chuẩn mực pháp luật trong điều chỉnh hành vi của con người và do vậy các em cũng chưa xác định được tầm quan trọng của việc học tập nắm vững các kiến thức về pháp luật, thậm chí không quan tâm, không thích học các nội dung liên quan đến pháp luật. Hệ quả kéo theo là các em không lường trước được những hành vi vi phạm pháp luật của mình có thể phải gánh chịu trách nhiệm pháp lý, chịu áp dụng các biện pháp trừng phạt theo quy định của pháp luật hình sự.

Tuy nhiên, có thể thấy, ở lứa tuổi này, các em đều có khả năng nhận thức tương đối tốt, thậm chí còn tỏ ra nhanh nhẹn, tháo vát hơn so với trẻ em bình thường trong việc nhận thức về tự nhiên, xã hội, đặc biệt là nhận thức về những vấn đề tiêu cực của xã hội. Một phần do đặc thù của đặc điểm tâm lý lứa tuổi, các em hết sức nhạy bén với những điều mới lạ, nhanh nhạy trong nhận thức về tự nhiên nhưng lại còn non nớt, chưa đủ chiều sâu về nhận thức xã hội, chưa nhận thấy được những vấn đề tế nhị, phức tạp, và có xu hướng đơn giản hoá trong đánh giá các vấn đề của cuộc sống nên dễ bị thất vọng và có phản ứng tiêu cực. Xã hội ngày càng phát triển, bên cạnh những mặt tích cực cũng kéo theo nhiều hiện tượng xã hội tiêu cực. Tình trạng văn hoá phẩm đồi trụy, bạo lực tràn lan gây tác hại không nhỏ đến đời sống tinh thần người chưa thành niên. Ở độ tuổi này, các em thường tò mò, đua đòi, bắt chước rất nhanh. Các em dễ dàng bị tiêm nhiễm bởi các hành vi bạo lực trong các phim truyện, băng đĩa, truyện tranh và trò chơi bạo lực. Các em cũng có những hiểu biết rất rõ và tham gia các loại hiện tượng xã hội tiêu cực, tệ nạn xã hội như uống rượu, hút thuốc, đánh bài, mại dâm, ma tuý. Do vậy, nếu như sự tiếp cận đó không có định hướng, chọn lọc thì chắc chắn việc đua đòi và làm theo những cái xấu là điều khó tránh. Nếu không được trang bị kiến thức văn hóa ứng xử, nhận thức hạn chế, thiếu sự giám sát của gia đình, các em dễ dàng đua đòi, sa vào những kiểu vui chơi không lành mạnh. Để có tiền đáp ứng được những nhu cầu cá nhân đó thường khiến cho các em có

những hành vi sai lệch chuẩn mực xã hội. Qua khảo sát của đề tài: "Nâng cao hiệu quả phòng, chống băng nhóm tội phạm hình sự do người chưa thành niên thực hiện của lực lượng Cảnh sát điều tra tội phạm về trật tự xã hội trên địa bàn thành phố Hồ Chí Minh" (thạc sĩ Phan Công Chuyển, Trường Đại học CSND) với 3.307 đối tượng bị bắt cho thấy có 2.627 đối tượng phạm tội lần đầu, do đua đòi ham chơi, do bị các đối tượng khác dụ dỗ, lôi kéo nên đã đi vào con đường phạm tội, số này chiếm tỉ lệ 79,43%. Và vì còn nhỏ, các em không ý thức hết việc mình làm, hành động phạm tội của các em vì thế thường dẫn đến hậu quả nghiêm trọng.

Nhận thức của người chưa thành niên phạm tội thường chứa đựng nhiều lệch lạc, thiếu sót, phiến diện và thiếu hệ thống. Chẳng hạn như sự ngang bướng được cho là thẳng thắn, tự trọng; sự ngang tàng cho là sỹ diện cá nhân, "anh hùng hảo hán" được cho là quân tử, sử dụng bạo lực để bảo vệ bạn bè là những hành động nghĩa hiệp đáng trân trọng. Điều này có thể thấy rõ nhất qua số liệu khảo sát ở đề tài: "Vận dụng đặc điểm tâm lý của người chưa thành niên phạm tội trong điều tra vụ án cố ý gây thương tích của lực lượng Cảnh sát điều tra tội phạm về trật tự xã hội công an TPHCM" (thạc sĩ Hoàng Việt Hùng, Trường Đại học CSND): có đến 36,38% tự đánh giá mình có tính cách liều lĩnh, lì lợm; 26,19% là ngông cuồng, bất cần; 10,7% cho rằng mình là người dũng cảm và 9,52% cho rằng mình bản lĩnh, 11,9% đối tượng cho biết điều quan trọng là làm đại ca, có nhiều đàn em kính nể. Trên tổng số 84 người chưa thành niên phạm tội cố ý gây thương tích trên địa bàn thành phố cho thấy, có 25 đối tượng (19,76%) cho biết là vô tình thực hiện hành vi mà không biết đó là hành vi phạm tội. Có rất nhiều thiếu niên bỏ học, tụ tập thành băng nhóm, đua đòi ăn chơi, sẵn sàng lao vào con đường cướp, trộm cắp, dâm chém nhau chỉ để chứng tỏ là "người lớn", là "dân anh chị". Biểu hiện của đặc điểm nhận thức còn chưa đầy đủ này là việc thực hiện tội phạm của người chưa thành niên ít có mưu mô, chưa có sự tính toán kỹ, chưa có thủ đoạn đối phó trong khai báo với cơ quan điều tra, lập luận khi khai báo gian dối kém nên thường "giấu đầu hở đuôi", hành vi phạm tội ít tinh vi xảo quyệt.

Chúng ta thường quy lỗi cho hành vi chống đối xã hội của đối tượng trẻ em phạm tội là do kém năng lực tư duy, không phân biệt được đúng, sai trong một tình huống nào đó; tức là, phụ thuộc vào kiến thức đạo đức, hiểu biết phải trái, hiểu biết pháp luật. Nhận thức về chuẩn mực xã hội, về chuẩn mực pháp luật không thể xoá được nguyên nhân, chưa thể đảm bảo chắc chắn cho cá nhân không có hành vi vi phạm, đặc biệt là tội phạm. Tuy vậy, nhận thức đúng đắn về chuẩn mực xã hội có tác dụng định hướng hành vi con người theo hướng mong muốn, báo trước những sự trừng phạt có thể có, làm giảm khả năng mắc phải sai lầm, giảm khả năng cá nhân trở thành "nạn nhân" của những điều mà họ không hiểu biết, nạn nhân của những hành động phi pháp của người khác.

Chính vì vậy trong cuộc sống nói chung và hoạt động phòng ngừa hành vi vi phạm chuẩn mực xã hội, trong đó có hành vi phạm tội nói riêng của người chưa thành niên, việc nâng cao nhận thức cho các em có tầm quan trọng sâu sắc. Nó không chỉ giúp cho chủ thể có sự cân nhắc khi thực hiện hành vi của mình trên cơ sở lợi ích cá nhân và tập thể, mà còn tác động, ngăn ngừa từ bên trong những suy nghĩ, toan tính, âm mưu, dự định gây thiệt hại cho lợi ích của cá nhân khác, cho tập thể, cộng đồng xã hội. Do đó, xã hội cần có những biện pháp tích cực tác động giáo dục nhân cách, tạo ra môi trường thuận lợi, ổn định cho nhân cách của các em phát triển hoàn thiện hơn.